

Nirha Efendić

BOŠNJAČKA SVATOVSKO- -SVADBENA LIRSKA PJESMA

Rezime

Svatovsko-svadbena lirika usmene književnosti Bošnjaka, zajedno sa drugom usmenoknjiževnom građom, bilježena je od kraja 19. pa sve do druge polovine 20. stoljeća. Glavnina zapisivačkog posla dogodila se u austrougarskom razdoblju Bosne i Hercegovine iz kojeg potječu najobimnije zbirke lirskih vrsta bošnjačkog usmenog pjesništva. Književna historija pamti različite zapisivače, a teme i motivi jedne od najljepših lirskih vrsta, proizvod su duge duhovne i kulturne povijesti jednog osobenog naroda. Iz širokog raspona motiva izbijaju slike pripremanja jednog od najznačajnijih događaja u životu čovjeka, ženidbe i udaje. Sve od spremanja ruha i darova pa do prosidbe, odlaska po mladu, prolaska svatova kroz nepredvidivu goru i dolaska u kuću veselja, gdje se zatim obavljao čin krnanja mlade i na koncu svadbenog pira, koji je trajao i po nekoliko dana, usmena lirska pjesma popratila je svaki trenutak svatovsko-svadbenog rituala. Svatovsko-svadbena usmena pjesma zauzima istaknuto mjesto među lirskim usmenoknjiževnim vrstama unutar bošnjačke književnosti.

Bošnjačka svatovsko-svadbena lirika bilježena je, zajedno sa drugom lirskom pjesničkom građom, već od sredine 19. stoljeća, a posebno živo u austrougarskom razdoblju, kada nastaju obimne zbirke (Ivana Zovke i Ludvíka Kube, u oba primjera od oko 1.000 pjesama) te nekoliko manjih rukopisnih zbirki (A. Hangija, S. Bašagića i M. F. Kulinovića). U razdoblju između dva svjetska rata te u kasnijem vremenu, sve do sedme decenije 20. stoljeća, nastaju također vrijedne zbirke, od kojih se – s obzirom na obim i kakvoću građe – izdvaja četverotomna, štampana zbirka Vlade Miloševića, koja donosi i vrijednu rukovijet bošnjačkih svatovsko-svadbenih pjesama, koje u literaturi o usmenoj lirici nisu privukle zasluženu pažnju, ostajući – kao i druge vrste

lirske pjesme – u sjeni ljubavne lirike, tj. sevdalinke. Teorijsko određenje svatovsko-svadbene lirske pjesme, i južnoslavenske, i bosanskohercegovačke, i bošnjačke zadržavalo se na kratkim leksikografskim određenjima (R. Pešić i H. Krnjević) ili na sažetim osvrtima u okviru opširnijih presjeka o lirici općenito (V. Latković, M. Maglajlić).

Ključne riječi: lirika, svatovsko-svadbena pjesma

1. Teorijsko određenje svatovske i svadbene pjesme

Najstariji spomen, kao i najviša ocjena umjetničke vrijednosti svatovske pjesme kod južnoslavenskih naroda potekli su iz pera Šibenčanina Jurja Šižgorića, hrvatskog pjesnika iz druge polovine 16. stoljeća. U literaturi je primijećeno da je snažna prožetost paganskim osjećanjem života jedno od važnih obilježja usmene lirike južnoslavenskih naroda, a ono najvećim dijelom zaokuplja drevne lirske oblike – obredne i običajne pjesme. Jedan dio ovih pjesama pratio je smjene godišnjih doba, dok je drugi bio usredsređen na dva važna događaja u životu čovjeka – sklapanje braka i čin smrti (Nedić 1977). Budući da su prosidba, svatovsko, a zatim i svadbena veselje središnji događaji koji prethode zasnivanju porodice, koje simbolizira čin svadbe, značajan dio ovih pjesama čini upravo svatovsko-svadbena lirika. U jednom osvrtu na običajne pjesme Vido Latković opisao je svadbenu liriku sljedećim riječima: “Po raznolikosti osećanja i misli izraženih u njima, svadbene pesme na štokavskom narečju srpskohrvatskog jezika idu u najlepše narodne lirske pesme. Jezik je uvek probran: u tonu ima nečega svečanog, što ponegde prelazi u dirljivu patetičnost. Kao u ljubavnim pesmama i ovde su za poređenja i metafore tražene svetle, lepe i izrazite slike.” (Latković 1975: 164). Leksikografsko određenje svatovske pjesme, bez isticanja razlika u pjesmama koje su se pjevale shodno postupnosti svatovsko-svadbene obreda, ponudila je Radmila Pešić u leksikonu *Narodna književnost* iz 1984. godine. U odrednici je opisana svatovska pjesma, neovisno od toga da li je vezana za čas prosidbe, svatovskog pohoda, krnanja mlade ili pak svadbenog veselja; imenovana je *svatovskom* i dodijeljen joj je poseban značaj. Ocijenjena je kao “najlepša lirska narodna pesma”, u kojoj “preovlađuje svečano raspoloženje koje se ogleda u raskošnoj svetlosti, mladosti, lepote i bogatstva; ton je radostan, a ima i sete u opevanju devojačkog rastanka od doma”. (Pešić 1984: 243) Potpuniji književnoteorijski, leksikografski pogled vezan za ovu vrstu lirske pjesme donesen je u velikom *Rečniku književnih termina*, u natuknici koju potpisuje Hatidža Krnjević. Tamo je svadbena pjesma (sin. *svatovska*

pjesma ili *svatovac*), između ostalog, određena sljedećim riječima: “– Krug porodično-obrednih pesama s obzirom na poreklo, porodični kontekst i tematiku (→ porodične pesme). Za razliku od drugog obrednog kruga, → kalendarskih pesama, *s. p.* ne zavise od fiksiranih jedinica vremena već od najznačajnijeg, prelomnog trenutka koji obezbeđuje kontinuitet ljudskog života. Stoga je svadba središte obrednosti i najbogatiji oblik narodne stihovne drame utemeljene u tradiciji i permanentno obnavljane svežim gradivom iz života; ona je prirodni kontekst raznih poetskih oblika (→ *basma*, → *blagoslovi*, → *zdravice*, → *počasnice*, → *ljubavne pesme*).” (Krnjević 1984: 828)

Općenito uzevši, bošnjačka svatovska i svadbena pjesma dijeli brojne osobine sa istovrsnim lirskim oblicima u susjednim tradicijama, ali se u ponečemu motivsko-tematski ipak razlikuje. Osim toga, utjecaj orijentalno-islamskog naslijeđa vidljiv je, kako u običajnoj praksi, tako i u pjesmama vezanim uz postupnost nekog obreda – u ovom slučaju svatovsko-svadbene događanja. Razmatrajući teme i motive bošnjačkih svadbenih običajnih pjesama, Munib Maglajlić je primijetio: “Svadbene pjesme su ujedno jedna od onih lirskih vrsta koje su obogaćene prodorom istočnjačke islamske civilizacije, jer su se svadbeni običaji, a time i pjesme koje su ih pratile, razlikovale u odnosu na ono što sadrže svadbeni ceremonijali pripadnika katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti na istom životnom prostoru. Tako, na primjer, običaj *krnanja* mlade, karakterističan za jedan trenutak u muslimanskim svadbenim običajima, pratile su odgovarajuće pjesme, kojih kod ostalih narodnosnih skupina na istom terenu nije moglo biti.” (Maglajlić, 1984: 42)

Neke osobenosti bošnjačke svatovsko-svadbene lirike nalazimo i u stihovima koji otkrivaju način života i običajnu praksu bošnjačkog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Jedna od obaveza ukućana buduće mlade bio je da zakite svatove koji dolaze po nju. Zbog toga su svatovi *kićeni*, a mlada, budući da je pokrivena pred očima javnosti, nosi *perli duvak*. Nadalje, budući da bosanskohercegovački reljef dobrim dijelom čine planinski vijenci, odlazak po mladu je u prošlosti nerijetko podrazumijevao naporno putovanje, uz suočavanje sa ponekad i nepredvidivim opasnostima. Zato se u stihovima često susreće motiv prelaska gore, u kojoj se istovremeno obznanjaju dramatične zloslutne spoznaje (momak razotkriva prisutnim da se ženi nevoljenom i da se ne želi pomiriti s tim), kao i utemeljena bojazan od nevolja na putu (često se susreće motiv vremenskih neprilika, nenadane mećave ili kiše koja ometa svatovski pohod).

2. Historijat bilježenja i zanimanja za bošnjačku svatovsko-svadbenu liriku

U devetoj deceniji 19. stoljeća, tačnije 1888. godine, hrvatski učitelj Ivan Zovko objavio je u Sarajevu antologiju usmenih lirskih pjesama pod naslovom *Bosanke i Hercegovke. Sto najradije pjevanih ženskih pjesama*. Ova za bosanskohercegovačku kulturu važna knjiga uži je izbor lirskih pjesama iz zamašne zbirke od hiljadu jedinica, koja je životno postignuće Zovkinog sakupljačkog pregnuća, četverotomne zbirke koja je ostala u rukopisu i u kojoj se nalazi određen broj bošnjačkih svatovsko-svadbениh pjesama. Pet godina nakon objavljivanja Zovkine antologije, češki etnomuzikolog i melograf Ludvík Kuba načinio je sakupljačku ophodnju Bosnom i Hercegovinom pa je tako nastala također obimna zbirka od oko hiljadu pjesama, zajedno sa notnim zapisima njihovih napjeva, koje su u godištima od 1906. do 1910. objavljene u *Glasniku Zemaljskog muzeja* u Sarajevu. Tragajući za svekolikom slavenskom pjesmom, u dugom nizu godina, Kuba je priželjkivao priliku da poetsku građu bilježi i u Bosni i Hercegovini. Međutim, nedovoljno obaviješten o kulturnoj klimi u okupiranoj zemlji, Kuba je smatrao da sa svojim sakupljačkim pregnućem neće biti dobrodošao. Ali, kada se u potrazi za pjesmom našao u susjedstvu Bosne, u Dalmaciji, Kuba je susreo neke svoje zemljake, a saznanja iz razgovora sa njima bila su presudna za njegovu odluku da se zaputi u ove krajeve s ciljem bilježenja pjesama.¹ Ovaj susret Kuba je opisao u tekstu pod naslovom *Kako sam najzad dospio u Bosnu*: “A dogodilo se to 1892. godine, i to vrlo jednostavno, na poštanskom brodiću na kome sam se vozio od Dubrovnika do Metkovića, sa ciljem da se otud, preko Vrhgorca, zaputim dalje u unutrašnjost Dalmacije. Na tijesnoj palubi gotovo da je bilo nemoguće da se ne upoznam sa dva svoja zemljaka i sa njihovim porodicama, koje su se vraćale u Sarajevo sa godišnjeg odmora. Bili su to profesor Učiteljske škole J. Krčmar i školski inspektor J. Matela.”²

Nakon što su doznali razloge Kubine gorljive želje da dođe u Bosnu, ali i bojazan od boravka, njegovi zemljaci mu predložiše da, zajedno sa njima, odmah krene u Sarajevo, a tamo će ga dalje uputiti ondašnjem ravnatelju Zemaljskog muzeja, čovjeku slavenskog porijekla, Kosti Hörmanu, kojeg su

¹ Ludvík Kuba, *Kako sam najzad dospio u Bosnu*. Prevod sa češkog Bogdan L. Dabić. Predgovor Kubinoj knjizi *Štivo o Bosni i Hercegovini*, čiji je češki izvornik objavljen u Pragu 1937. godine. Dugujem zahvalnost prof. dr. Munibu Maglajliću, koji mi je skrenuo pažnju na ovaj tekst i ustupio na korištenje rukopis prijevoda Kubine knjige.

² *Kako sam...*, str. 10.

osobno poznavali. Tako je i bilo. Susret s Hörmanom protekao je iznad svih Kubinih očekivanja. Naime, ovaj visoki austrougarski dužnosnik već je bio upoznat sa Kubinom sakupljačkom djelatnošću te je njegov dolazak vidio kao izvrsnu priliku da mu ponudi angažman koji bi bio od velike koristi i za Muzej. Govoreći o pojedinostima ugovora, Kuba je zabilježio: “Uredili smo da mi budu plaćeni putni troškovi, koje je Hörman procijenio na 10 kruna dnevno, a ja ću putovati – četiri mjeseca po Bosni i Hercegovini, po ugovorenom planu, i svakog mjeseca ću dostavljati sakupljenu građu. Naredne godine (1893.) plan je bio ostvaren i ja sam sakupio i predao 1.125 napjeva i tekstova.”³

Objašnjavajući način na koji je provodio dogovoreni posao, Kuba je napisao: “Na put sam krenuo po sljedećem planu: za prvi mjesec sam previdio da obidem jugoistočni dio Bosne sa novopazarskim sandžakom; drugi mjesec Hercegovinu; treći mjesec zapadnu Bosnu, a četvrti mjesec sam namjeravao da proputujem sjeveroistočnu Bosnu. Međutim, taj posljednji dio plana nisam mogao da ostvarim, jer se u onom kraju pojavila kolera. Vratio sam se stoga natrag i nastavio da radim u Kiseljaku i Sarajevu.” (Kuba 1984: 25)⁴

Učinak četveromjesečnog Kubinog prohoda Bosnom stekao se u obimnoj zbirci koja je sadržavala više od 1.000 različitih lirskih pjesama. Ukupan broj pjesama koje su – zajedno sa notnim zapisima njihovih napjeva – predati upravi Zemaljskog muzeja, prema Kubinom saopćenju, iznosio je 1.125 jedinica. Međutim, u pet godišta *Glasnika* Zemaljskog muzeja, gdje je pjesme za objavljivanje priredio Josip Milaković, našle su se dvije jedinice više.⁵ Radeći na izdanju Kubine zbirke kao zasebne knjige, Ljuba Simić je obavila posao redaktora tekstova pjesama, imajući na raspolaganju rukopis Kubine zbirke pohranjene u arhivi Muzeja, pri čemu je ustanovljeno da jedan dio pjesama ipak nije bio objavljen u *Glasniku* u godištima od 1906. do 1910. godine. Tako se nemali broj pjesma – čak 161 jedinica – prvi put našao u koricama Kubine zbirke objavljene 1984. godine pod redaktorskim vodstvom Cvjetka Rihtmana. Suočeni sa obiljem zapisa koji su rezultat

³ Isto, str. 14-15.

⁴ Ludvík Kuba, *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*. Drugo izdanje pripremio, dopunio neobjavljenim pjesmama i dodao indekse Cvjetko Rihtman uz saradnju Ljube Simić, Miroslave Fulanović-Šošić i Dunje Rihtman-Šotrić, Svjetlost, Sarajevo, 1984. str. 25.

⁵ Budući da sve varijante iste pjesme nose obilježja zasebne jedinice, moguće je da su se Kubi, ili pak priređivačima, dogodili previdi u razbrojavanju.

Kubinog zamašnog sakupljačkog rada, priređivači drugog izdanja smatrali su važnim da pjesme razvrstaju prema njihovoj društvenoj ulozi. Na taj način ustanovljeno je 13 vrsta pjesama. Unutar svake vrste izvršena je podjela tekstova prema njihovom sadržaju. Iščitavajući i razvrstavajući tekstove pjesama, Ljuba Simić je uočila određene Kubine nedosljednosti, koje nije mogla poravnati tek puka redakcija teksta. Naime, glavne kritike Kubina rada odnose se na činjenicu da nije bilježio imena kazivača, već samo naziv mjesta gdje su pjesme zabilježene, što je, smatrali su priređivači, moglo značiti da su se u korpus uplele i pjesme drugih podneblja, kao i neke autorske, poput onih pod brojevima 465 i 591 – *Sitan kamen do kamena* te pjesama 425 i 602 – *Odbi se biser grana od jorgovana*. (Kuba 1984: 20)⁶

Tokom austrougarskog razdoblja na istom, bosanskohercegovačkom prostoru kao Zovko i Kuba, lirске pjesme je bilježio učitelj Antun Hangi, koji je na službovanje stigao iz Slavonije. Uporedo sa bilježenjem pjesama, Hangi je godinama pisao etnografsku radnju o životu i običajima bosanskih muslimana, iz čega je konačno nastala knjiga *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini*, koja je za piščeva života doživjela čak tri izdanja (od toga jedno na njemačkom), a nakon njegove smrti još tri puta je stizala do svojih čitalaca. Pjesme iz zbirke koja je iza Hangija ostala u rukopisu pod naslovom *Narodne pjesme iz Bosne* pisac je koristio i u svome etnografskom štitvu, opisujući bošnjačke običaje vezane za svatovski pohod i samu svadbu. Hangijevi opisi običaja sa naznakama pojedinih dionica i pjesama koje ih prate nezaobilazni su pri svakom iole ozbiljnom pokušaju razmatranja ovih sadržaja. Primjere svatovsko-svadbene lirike nalazimo i u nekim pjesmama iz rukopisnih zbirki koje su istih godina načinili Safvet-beg Bašagić i Muhamed Fejzi-beg Kulinović, koji na kraju svoga rukopisa izražava nakanu da pojasni više “članaka” – etapa vezanih za ženidbu, kao npr. ašikovanje, prošnju, ničah, knu i svadbu.

Iz prve decenije 20. stoljeća potječu tri zbirke lirskih pjesama koje sadrže bošnjačke svatovske i svadbene pjesme, bez obzira na nacionalnu nominaciju u njihovim naslovima. Prvu od njih, pod naslovom *Hrvatske narodne ženske pjesme (muslimanske)*, objavio je 1902. godine u Mostaru, u vlastitom izdanju, Mehmed Dželaluddin Kurt. Sakupljač u predgovoru zbirci navodi kako je pjesme koje donosi slušao od svoje majke Nazife, rođ.

⁶ Ljuba Simić navodi podatak da je prvu pjesmu spjevao Milorad M. Petrović iz Vel. Ivanče – Šumadija, a drugu Vaso Živković iz Pančeva – *Velika srpska lira*, Velika Kikinda, str. 367, 786, 788.

Selimhodžić. Druga, pod naslovom *Sarajke – Srpske narodne ženske pjesme iz zbirke Milana Bugarinovića*, objavljena je također u Mostaru, 1904. godine. Treća zbirka u ovom nizu sadrži lirsku građu sakupljenu na području Sarajeva, a objavljena je u Zadru 1906. godine, pod naslovom *Narodne pjesme po Herceg-Bosni sabrao i uredio: Ivan J. Marunović*.

Svatovsko-svadbena lirika bilježena je i objavljivana i mimo zasebnih zbirki, zajedno sa drugim vrstama lirskih pjesama. U četrdesetogodišnjem austrougarskom razdoblju, uz spomenute, po broju pjesama najznačajnije zbirke, svatovska i svadbena usmena pjesma mogla se naći objavljena na stranicama tadašnjih časopisa, među kojima su *Bosanska vila*, sa najdužim kontinuitetom izlazenja (1886-1914), a zatim *Behar*, časopis koji je pokrenut na samom kraju 19., a redovno je izlazio tokom prve decenije 20. stoljeća te časopis *Biser*, koji je pokrenut nakon gašenja *Behara*.⁷ Pjesme i drugu usmenopjesničku građu širom Bosne i Hercegovine bilježili su sakupljači različitih zanimanja, starosne dobi i usmjerenja i slali ih uredništvima spomenutih listova.

Razdoblje između dva svjetska rata nije zapamtilo onako plodna sakupljačka pregnuća kakva su se dogodila za vrijeme austrougarske vladavine u Bosni i Hercegovini. Ipak, dvije rukopisne zbirke iz ovog razdoblja zaslužuju posebnu pažnju. Riječ je o sakupljačkom radu i odgovarajućim zbirkama Halida Kreševljakovića i Fehima Hadžibašcauševića, čiji je sadržaj djelomično bio poznat tadašnjoj kulturnoj javnosti, jer su njeni sastavljači s vremena na vrijeme objavljivali sakupljenu poetsku građu. Praksu objavljivanja lirske pjesničke građe na stranicama periodičnog glasila nastavljena je u najuvjerljivijem obimu u časopisu *Novi Behar*.

U razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, uz dragocjene prinose Alije Bejtića i Alije Nametka – prvi sa rukopisnom, a drugi sa objavljenom zbirkom, *Od bešike do motike* – posebnu pažnju zaslužuje obimna zbirka Vlade Miloševića, koja je nastala kao plod višegodišnjeg terenskog etnomuzikološkog istraživanja na području Bosanske krajine. Više stotina pjesama, zajedno sa notnim zapisima, objavljeno je šezdesetih godina 20. stoljeća u Banjaluci, u četiri knjige pod zajedničkim naslovom – *Bosanske narodne pjesme*.

⁷ Vidi: Munib Maglajić, *Usmena lirika Bošnjaka*, BZK Preporod, Sarajevo 2006, str. 29.

3. Teme, motivi i versifikacijska obilježja

U obilju primjera svatovsko-svadbene lirike može se uočiti postojanje određenih pjesama koje su se izvodile u pojedinim, tačno određenim dionicama kretanja svatova i obavljanja same svadbe. Razvrstavanje pjesama po ovoj osnovi, osim naznaka u etnografskoj radnji *Život i običaji muslimana u Bosni i Hercegovini* Antuna Hangija, kada je riječ o bosanskohercegovačkoj građi, do sada je ponuđeno jedino uz priređivanje već spomenute, zamašne Kubine zbirke, iza čega je djelatno stajao etnomuzikolog Cvjetko Rihtman sa saradnicama: Ljubom Simić, Mirom Fulanović-Šošić i Dunjom Rihtman-Šotrić.

Slijedeći postupnost odvijanja svatovsko-svadbene obreda, građa koju čuva Kubina zbirka podijeljena je u devet skupina, zavisno od dionica u kojima se pjesme pjevaju: (1) Pripremanje svatova, (2) Odlazak po djevojku, (3) Svečanost u mladinoj kući pred dolazak svatova, (4) Dolazak svatova u mladinu kuću, (5) Trenutak pred polazak mlade iz kuće, (6) Polazak svatova iz mladine kuće, (7) Vođenje djevojke, (8) Dočekivanje svatova i (9) Svatovsko veselje. Za svaku skupinu izdvojene su prigodne pjesme koje su se mogle čuti u označenom trenutku. (Međutim, pažljivim uvidom u tekstove, otkriva se da su se neke pjesme javljale i u više različitih prilika, a njihovo izvođenje nije morao uvijek pratiti strogo određeni čin svatovsko-svadbene obreda. Tako se naprimjer pjesma *Široka kita rakita* našla u skupini primjera izdvojenih za čin odlaska po djevojku, ali i među onim koje su pjevane u časovima iščekivanja polaska svatova iz mladine kuće.) Zasluge priređivača Kubine zbirke *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine* tiču se i ustanovljavanja propusta koji su nastali prilikom bilježenja različitih varijanti određene pjesničke teme. Suprotno načelu samoga Kube da se “svaka inačica pjesme, bilo ih puno ili malo, upiše” (Kuba 1984: 20), za neke varijante se ne donose potpuni tekstovi, nego samo počeci ili prvih nekoliko stihova, uz napomenu da se pogleda varijanta zabilježena pod drugim rednim brojem. Za neke je pak varijante Kuba ipak donosio potpune tekstove, dok je za neke bilježio samo napjev; nekad se pozivao čak i na pogrešne varijante, tj. njegove napomene nisu se odnosile na varijantu označene, nego na pjesmu sasvim druge vrste.⁸

⁸ Imajući sve navedene činjenice u vidu, za ovaj rad odabrali smo korpus svatovskih pjesama koje su se našle u istoimenoj skupini, a koju su načinili priređivači drugog izdanja Kubine zbirke. Inače, sam Kuba je 29 pjesama označio kao svatovske, dok je u Rihtmanovom izdavanju ovaj broj znatno veći. Čak 69 različitih svatovskih pjesama, izuzimajući sve varijante, izdvojene su ovom podjelom.

Brojne varijante pjesama koje je Kuba zabilježio mogu se naći i kod drugih, ranije spomenutih sakupljača, njegovih savremenika. Međutim, nijedan od tih izvora ne nudi naznake o vrsti pjesme koju donosi, izuzev – kako je već primijećeno – Hangijevo etnografskog štiva koje, osim mjestimično podrobnih opisa, ponegdje sadrži i pjesme svojstvene određenoj etapi svatovsko-svadbenog ceremonijala. Ipak ni Hangijev opis ukupnih događanja vezanih za prosidbu, svatove i samu svadbu nije potpun. Neke ustaljene svatovske pjesme ovdje su izostavljene ili su predstavljene tek kroz nekoliko stihova, a neke pojedinosti vezane za svadbu prikazane su odlomcima dužih, epskih pjesama. Međutim, jedino je Hangi – u razdoblju najplodonosnijeg bilježenja lirike u Bosni i Hercegovini – ponudio etnografski prikaz postupka sklapanja braka u bošnjačkoj tradiciji, počevši od prošnje, preko svatova, krnanja mlade, vjenčanja, pirkog veselja, đerdeka i pohoda, kao završnog čina ukupnog svatovsko-svadbenog dešavanja.

Kada je riječ o metričkim svojstvima svatovsko-svadbene lirike Bošnjaka, u razmatranoj građi javlja se šest oblika stiha. Najčešći je epski deseterac, inače najučestaliji stih južnoslavenskog pjesništva: *Ja kakva je u Alage ljuba*,⁹ zatim slijedi trinaesterac, kao u primjerima: *Sjajan Mjesec na zahodu, hoće da zađe*¹⁰ ili *Naša Hanka na pohodu hoće da pođe*.¹¹ Rjeđe se susreću simetrični osmerac: *Blago Suncu i Mjesecu*¹² ili nesimetrični osmerac: *Pod onom gorom zelenom*.¹³ U svega nekoliko primjera pojavljuje se i sedmerac: *Sjaj, Mjeseče, do zore*,¹⁴ a sasvim rijetko može se naići i na lirski deseterac: *Prođoh kroz goru, ne znam kroz koju*.¹⁵

Budući da djevojku treba najprije isprositi, čitavo događanje svatovsko-svadbenog veselja kreće od čina polaska u prošnju. Mladoženjina porodica treba da ostavi snažan dojam kod ukućana od kojih se prosi djevojka pa se stoga ne štedi na darovima kojima se obasipa buduća mlada. I dok prosici pitaju za ruku djevojke, na dvoru se čuje pjesma *Dobro došli mladi prosioci!*

⁹ Rukopisna zbirka S. R. Bašagića, pjesma br. 60.

¹⁰ Kuba, pjesma br. 808, str. 181.

¹¹ Kuba, pjesma br. 811, str. 181.

¹² Kuba, pjesma br. 844, str. 188.

¹³ Rukopisna zbirka M. F. Kulinovića.

¹⁴ Kuba, pjesma br. 262, str. 93.

¹⁵ Kuba, pjesma br. 759, str. 173.

*/ Jeste li se mladi umorili?*¹⁶ Ali proscima nije uvijek posao lahko polazio za rukom; momak je znao i po nekoliko puta prositi istu djevojku. Uspomenu na takva događanja sačuvali su stihovi: *Evo danas devet godin' dana / kako gledam zlato u matere; / zlato hoće, majka mi ga ne da. / Dado' majki dibu i kadifu, / majka dade, babo je ne dade...*¹⁷

Kada je djevojka konačno isprošena, određuje se dan vjenčanja, tačnije dan dolaska po mladu. Djevojka se rijetko kada protivi očevoj volji u odabiru životnog saputnika. Počesto snaga tradicije, koja čuva čvrstinu obećane riječi, posreduje u djevojačkoj ili pak momkovojoj nesreći. Tako je isprošena djevojka već zabranjena bilo kom drugom, osim onome kome je obećana. O udarcu sudbine koji je pogađa, ona kazuje u stihovima: *Jesi l' čuo da sam isprošena, / isprošena i prsten uzela?*¹⁸ Svjesna da više nema povratka kući od trenutka kada je povedu svatovi, ona dostojanstveno prihvaća udes sudbine, kazujući: *Ne vraća se meit s tenešira, / ni djevojka sa vjenčanja majki.*¹⁹

Kada svatovi krenu po mladu, pjevaju, udaraju u bubnjeve i pucaju iz pušaka. Sliku takvog veselja dočaravaju deseterački stihovi: *Kad su svati otlen polazili, / zasviraše jasni davulbasi, / zakucaše bubnji limenjaši, / zapucaše puške kraj divojke.*²⁰ U ovakvim prilikama su uobličavane veselo intonirane slike svatova u pokretu. Momak je u pjesmi lijep, stasit, hrabar i vičan svim borilačkim vještinama. Njegova viteška snaga i sprema uvijek su uz njega da mu posvjedoče značaj i moć. Sivi soko dio je junačke opreme. Ova, među bosanskim narodom i u pjesmi omiljena ptica vjerni je pratilac uzornog junaka, spremnog da osvoji sve što okom zapazi i da porazi sve koji mu se kao prepreka nađu na putu. Tako otresit momak treba da oduševi svoju odabranicu, ona treba da se osjeća sigurnom uz njega, on je najzad momak koji ju zaslužuje. Gizdavost junačkog kretanja po mladu ogleda se u sljedećem prizoru: *Lijepo ti je podnoć pogledati / đe junaci rujno vino piju; / soko im se po trpezi šeće.*²¹

¹⁶ Savo N. Semiz, Svadbeni običaji u Mostaru, GZM, 1903, str. 588.

¹⁷ Hangi, str. 139.

¹⁸ Kuba, pjesma br. 4, str. 49.

¹⁹ Kuba, pjesma br. 339, str. 106. U Kubinu zapisu spomenute pjesme umjesto riječi *meit* stoji *mert*. Ova omaška provukla se i redaktoru drugog izdanja.

²⁰ Hangi, str. 149.

²¹ Isto, pjesma br. 328, str. 104.

Svatove koji dolaze pred djevojkinu kuću dočekuje domaćin, djevojkin otac. Po prispijeću svatova čuju se stihovi: *Dobro došli kićeni svatovi / jeste li se mladi umorili / dok ste našem dvoru dohodili?*²² Nažalost, znale su se dogoditi i one tragične neprilike kada bi isprošena djevojka u međuvremenu umrla, pogođena kakvom bolešću ili nekim drugim udesom. Vijest o takvoj nevolji sačuvali su baladični deseterci: *Kud idete kićeni svatovi, / umrla je prošena djevojka.*²³

Svatovi kod mladinih roditelja bivaju posluženi jelom i pićem. Prije nego što će krenuti s djevojkom, djever ulazi u haremluk i daruje mladoj prsten. U tom trenutku mogle su se čuti pjesme: *Zlatni topi u grad udariše*²⁴ i *Oj divere, moj zlatni prstene.*²⁵ U međuvremenu djevojke kite svatove, a svatovi nagrađuju za kićenje darom u novcu. Mlada je često zabrinuta zbog neizvjesnosti novoga života, ali ona nije jedina koja žali zbog odlaska iz kuće svojih roditelja. Majka isprošene koju svatovi odvođe tuguje, ali i ona strepi od onoga što njejoj kćeri može donijeti život u novome domu. Često joj savjetuje da ne žuri, jer je u svojoj kući pažena onako kako u tuđoj neće biti. Strah od pokajanja također oblikuje pojedine situacije u pjesmama. Ipak, ovaj teški zadatak stavljen pred ženska srca biva prevaziđen mladalačkim zanosom i instinktom za svijanjem porodičnog gnijezda, željom da se ima vlastito stanište i porod. Čak i kada se udaja događa po nedvojbenoj volji djevojke, prizvuk melanholije zbog odlaska kćeri iz kuće osjeća se u stihovima pjesme koja se čula u toj prilici: *Osus se biser-grana od jorgovana.*²⁶

Nakon što su se stekli svi uslovi za polazak, svatovi kreću sa mladom uz pjesmu: *Hazurala kita i svatovi! / Kasno nam je i daleko nam je.*²⁷ Sa nevjestine desne strane ide svekar, a sa lijeve brat ili amidžić. Ispred svih ide haberdžija, koji će u momkovu kuću donijeti vijest da se svatovi sa mladom približavaju.²⁸

²² Savo N. Semiz, *Svadbene običaji u Mostaru*, GZM 1903, str. 593.

²³ Kazivala Zahida Plasto iz Kraljeve Sutjeske.

²⁴ Semiz, str. 594.

²⁵ Hangi, str. 152.

²⁶ Kuba, pjesma br. 96, str. 64.

²⁷ Hangi, str. 151.

²⁸ Vidi: Salih Kulenović, *Svadbene običaji muslimanskog stanovništva Gračanice i okoline*, Folklor Bosne i Hercegovine, Udruženje folklorista Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1991.

Zaplet svatovskog veselja počinje u trenutku polaska od mladine kuće. Ovaj veliki trenutak za nevjestine ukućane, ali i za ponosnog mladoženju, razotkrivaju stihovi pjesme: *Naša Hanka na pohodu hoće da pođe.*²⁹

Neizvjesnost usljed mogućih vremenskih neprilika, suparničkih napada ili hajdučkih prepada često je odsudno oblikovala pjesme koje se vežu za ovaj dio svatovskog pohoda. U pjesmi *Gorom jezdi budimski Bešlija*,³⁰ đuzel Umihana upozorava Bešlagu da ne pjevaju jer ih mogu čuti hajduci i među njima Limun harambaša, koji ju je čak četiri puta prosio. Dramski zaplet, posebno kod pjesama s motivima udaje ili ženidbe nevoljenim drugom, događa se u *gori*, na *zelenoj travi*, među *sokolovima*, *gavranovima* i *jelovim grančicama*. Momak u takvim prilikama otvoreno priznaje nespремnost da se nosi sa golemom životnom nevoljom, što se najbolje vidi u baladičnom završetku jedne pjesme: *“Prostrite mi zelenu dolamu, / spustite me u zelenu travu, / a djevojku vratite materi.” / To izusti, junak dušu pusti.*³¹ Djevojke su obično strpljivije kada ih snađe udes, premda i one nerijetko iskazuju tugu. Spomen na djevojačku sjetu čuvaju stihovi pjesme *Od mora eto svatova*,³² iz koje saznajemo da ova nevjesta nevoljko ostavlja *cvijeće nejako*, ali se potčinjava želji roditelja i polazi u novi dom.

Kod mladoženjine kuće nestrpljivo se iščekuje nevjesta, a svekrva je sa kćerima, tj. mladnim zaovama pripremila sve za doček svatova: *Svekrva se svatovima nada / načinila od šenboja / lada / od latife i male kadife.*³³ Međutim, još neće početi konačno veselje: ukoliko je mlada dovedena uoči ponedjeljka, čeka se noć uoči petka za vjenčanje i svođenje mladenaca u đerdek. U međuvremenu, mladu oblaze komšinice, a uz nju je sve vrijeme jenga ili jengibula, pratilja, ponegdje označena i kao obikuša, koja je savjetuje šta u kojem trenutku treba da radi. Čin stavljanja kne mladoj također je popraćen pjesmom. Ovaj svečani trenutak čuvaju trinaesterачki stihovi: *Izvila se zlatna žica iz vedra neba, / savila se našem bratu oko kalpaka*³⁴, kao i oni deseterачki: *Bismilahi kudre sahatile*,³⁵ u kojima se mlada savjetuje kako treba da postupa

²⁹ Kuba, pjesma br. 811, str. 181.

³⁰ Milošević, knj. IV, pjesma br. 338, str. 338-339.

³¹ Kuba, pjesma br. 831, str. 185.

³² Milošević, knj. IV, pjesma br. 66, str. 322.

³³ Kuba, pjesma br. 860, str. 190.

³⁴ Hangi, str. 158.

³⁵ Milošević, knj. IV, pjesma br. 61, str. 320-321.

i ko je u društvenoj hijerarhiji najvažniji u novome domu. U isto vrijeme čudesnom čarolijom obojeni su stihovi o djevojačkom nestrpljivom iščekivanju sreće. Motiv radosti zbog dolaska u mladoženjine dvore susrećemo u stihovima koji su se također pjevali u noći krnanja mlade.³⁶

Nakon stavljanja kne, obično sutradan po tom činu, pristupa se vjenčanju. Veselje je već počelo, ali još jedan važan korak događa se prije "velikog pira" – svođenje u đerdek. Ispod prozora i oko kuće momci zadirkuju mladoženju pjesmom: *Lipi Mujo i primorski vuče / ne daj Hanki svu noc zaspat' muče. / Izvadi joj jastuk ispod glave / podmetni joj svoju bilu ruku...*³⁷

Jenga je nasavjetovala mladu kako će se ponašati. Ona je prva koja će ući u ložnicu nakon što mladenci ujutru iz nje izađu, a tamo će je čekati darovi koje su joj ostavili kao zahvalu za njen trud. Sada je već sve spremno za početak pirkog veselja. Jenga će najprije pozvati mladu da iznese ruho i darove koje je donijela na poklon novim ukućanima, najbližim mladoženjinim srođnicima. Slika dijeljenja darova u središtvu je svadbene pjesme koja se čuje u ovoj dionici svadbenog veselja.³⁸ Darovima koje dijele mlada treba da ukaže na svoje umijeće, pripremljenost za kućne poslove koji joj predstoje, ali su sami pokloni otkrivali i društveni položaj koji je zauzimala porodica iz koje je mlada dolazila. To je bio razlog zašto su pokloni pregledani sa posebnom pažnjom, naravno, nakon krajnje usredsređenog zagledanja same nevjeste.

Bogatije porodice organiziraju, pir, "veliku svadbu", koja je uključivala natjecanja te nagrade, ponekad i veoma vrijedne, za najbrže i najspretnije momke (konjske i pješačke trke, skakanje na mijeh i sl.). Kao što je posvjedočio Hangi u svojoj etnografskoj radnji, ali i drugi koji su pisali o istom, pir je mogao trajati i po nekoliko dana. Jedan od vrhunaca svadbenog veselja zapamćen je stihovima koji su u usmenom prenošenju, u različitim varijacijama preživjeli i do najnovijeg vremena: *Trepetaljka trepetala, puna bisera / ovi naši bjeli dvori puni veselja.*³⁹

Od stilskih sredstava česte su u bošnjačkim svatovsko-svadbenim pjesmama hiperbole i alegorije. Naglašava se djevojčina ljepota ili mladićeva snaga i odvažnost, kao u stihovima: *Suncem glavu prevezala, / Mjesecom se*

³⁶ Kuba, pjesma br. 809, str. 181.

³⁷ Milošević, knj. IV, pjesma br. 307, str. 379.

³⁸ Kuba, pjesma br. 611, str. 150.

³⁹ Kuba, pjesma br. 535, str. 138.

opasala...,⁴⁰ ili pak onim u pjesmi: *Konja kuje Dizdarević Mujo*,⁴¹ kada se momak priprema za pohod po nevjestu, tj. za učešće u svatovima.

Posredstvom alegorije razvijani su stihovi kojima se želi naglasiti pogubnost žurbe u donošenju važnih životnih odluka. Ova mudrost oblikovana je simetričnim osmercima pjesme: *A golube, moj golube, / ne padaj mi na maline, / još maline zrele nisu...*,⁴² kojom se želi preduprijediti prerana udaja. Ipak, u bošnjačkoj tradiciji uvriježeno je mišljenje da ženidbu, odnosno udaju ne treba puno ni odgađati. Zamamno doba mladosti, kada se, blagovremeno, treba odigrati ovaj važni događaj u ljudskom životu, izbija iz brojnih slika u bošnjačkim svatovsko-svadbenim pjesmama. S druge strane, stihovi nekih pjesama na humorističan način slikaju komične nesrazmjere koje je ponudila svakodnevnica, kada su se stari ljudi našli u ulozi da se žene mladim nevjestama, što je izazivalo podsmijeh, a zapravo i osudu okoline, kao u davno zabilježenom primjeru pjesme *Star se Čurčić pomamio*,⁴³ čiji je sadržaj život bosanskohercegovačke, posebno sarajevske sredine s vremena na vrijeme iznova aktualizirao. U zaokruženju osvrta na ovu temu ne treba zaboraviti ni sve one dramatične prizore, ali i nadmudrivanja između muža i žene u prilikama kada je domaćin pokazivao riješenost da dovede inoću. Istina rijetko, ali bošnjačka kultura zabilježila je i takve primjere, koji su zapamćeni u pojedinim baladama ili vedro intoniranim lirsko-narativnim pjesmama. U takvim tegobnim prilikama žena se ponekad odlučivala i da vlastitog sina uputi na muževu odabranicu, kako bi izvrgla ruglu njegovu pomamu i odbranila vlastito dostojanstvo.

Iz svatovsko-svadbene lirike Bošnjaka izbijaju slike radosti, veselja, slutnji i nadanja, jednako kao i tuge, žalosti i razočarenja: svega šta jedan život nosi, u svojoj radosti – koja je u mnogo čemu slična drugim, i onim u blizini, i onim udaljenim – kao i u svojoj tuzi, koja je uvijek jednako bolna, bez obzira na različitost njena ispoljavanja. Od zaborava spašene bošnjačke pjesme ove vrste kristali su usmenoknjiževne baštine ovog naroda, a pjesnici koji su ih uobličili i pjevači koji su ih pamtili i prenosili, sve do marljivih ruku zapisivača, sačuvali su ne samo tekst te ponekad i napjev, nego i magiju trenutka, koji će budućim čitaocima uvjerljivo svjedočiti duhovno bogatstvo jedne samosvojne i zaokružene kulture ■

⁴⁰ Kuba, pjesma br. 619, str. 151.

⁴¹ Milošević, knj. IV, pjesma br. 64, str. 321.

⁴² Milošević, knj. IV, pjesma br. 152, str. 74.

⁴³ Rukopisna zbirka S. R. Bašagića, pjesma br. 50, str. 98.

BOSNIAK LYRICAL POEMS
CELEBRATING WEDDINGS AND MARRIAGE

Nirha Efendić

Summary

The wedding-related lyricism of oral literary tradition of the Bosniaks, along with other oral literary traditions, was recorded from the end of the 19th century until the second half of the 20th century. Most of the work was done during the Austro-Hungarian period in BiH, and the richest collections of all types of lyrical types of Bosnian oral poetry originate from that period. Literary history noted different authors, and the themes and the motifs of one of the most beautiful styles of lyrical expression are the result of rich and long spiritual and cultural history of a particular people. The wide spectrum of motifs emanates images of preparations of one of the most important events in one's life, - marriage. Marriage proposals and preparation of dowry, handover of the bride, wedding processions through impassable mountains and arrival to houses of joy, the wedding ceremony and the celebration that could take up to several days – all the stages were described in orally transmitted poems that celebrated each and every step. The oral tradition of wedding and marriage celebration takes a prominent role in the oral poetic tradition of Bosniak literature.

Izvori**Rukopisni izvori:**

1. Rukopisna zbirka Ivana Zovke u četiri sveska (svaki pod naslovom *Dvjesto i pedeset hrvatskih narodnih ženskih pjesama*), Etnološki zavod HAZU, Zagreb.
2. Rukopisna zbirka Muhameda Fejzi-bega Kulinovića, Etnološki zavod HAZU, Zagreb.
3. Rukopisna zbirka Safvet-bega Bašagića, Etnološki zavod HAZU, Zagreb

Objavljeni izvori:

1. Bugarinović, Milan 1904. *Sarajke. Srpske narodne ženske pjesme*. Mostar

2. Hangi, Antun 2010. *Život i običaji muslimana iz Bosne i Hercegovine*. Prir. Aiša Softić Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine. Sarajevo
3. Kuba, Ludvík 1984. *Pjesme i napjevi iz Bosne i Hercegovine*. Drugo izdanje pripremio, dopunio neobjavljenim pjesmama i dodao indekse Cvjetko Rihtman uz saradnju Ljube Simić, Miroslave Fulanović-Šošić i Dunje Rihtman-Šotrić. Sarajevo: Svjetlost
4. Kurt, Mehmed-Dželaluddin (Hafiz Mostari). 1902. *Hrvatske narodne ženske pjesme (muslimanske)*. Svezak prvi. Mostar.
5. Marunović, Ivan J. 1906. *Narodne pjesme po Herceg-Bosni*. Zadar.
6. Milošević, Vlado 1964. *Bosanske narodne pjesme*. Knj. IV. Banja Luka: NMBL.
7. Milošević, Vlado 1961. *Bosanske narodne pjesme*. Knj. III. Banja Luka: NMBL.

Literatura:

1. Kulenović, Salih 1991. *Svadbeni običaji muslimanskog stanovništva Gračanice i okoline. Folklor Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Udruženje folklorista BiH (87-92)
2. Latković, Vido 1975. *Narodna književnost*. Beograd: Obod – Cetinje, II izdanje.
3. Maglajlić, Munib 1984. *Usmena lirski pjesma, balada i romansa*. Sarajevo: Svjetlost.
4. Maglajlić, Munib 2006. *Usmena lirika Bošnjaka*. Sarajevo: Preporod.
5. Nedić, Vladan 1977. *Antologija narodnih lirskih pesama*. Beograd: Srpska književna zadruga, II izdanje.
6. Pešić, Radmila / Milošević-Đorđević Nada 1984. *Narodna književnost*. Beograd: Vuk Karadžić.
7. *Rečnik književnih termina* 1984. Beograd: Institut za književnost i umetnost u Beogradu / Nolit.
8. Semiz, N. Savo 1903. *Svadbeni običaji u Mostaru*. GZM. Sarajevo: Zemaljski muzej (586-597).